

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационен труд за придобиване на образователната и научната степен „доктор“
в професионално направление 2.1. Филология, област 2. Хуманитарни науки

Автор на дисертационния труд: Ванина Иванова Сумрова, гл.ас., Секция за българска
лексикология и лексикография, Институт за български език, БАН
Научен консултант: проф. д-р Сия Колковска

Тема на дисертационния труд: *Новите феминални названия в българския език*

Рецензент: доц. д-р Красимира Славчева Алексова,
Катедра по български език, СУ „Св. Климент Охридски

1. Актуалност на разработвания в дисертационния труд проблем в научно и научно-приложно отношение.

Дисертационният труд на Ванина Сумрова „Новите феминални названия в българския език“ е посветен на научен проблем, чиято актуалност в последните две-три десетилетия е несъмнена, тъй като създаването на нови думи, назоваващи лица жени, е един от активните процеси, които са част от стремителното нарастване на неологизмите. Феминалните названия, а най-вече конкуренцията им с названията за лица мъже и т.нар. маскулинизация, са обект на научни обсъждания още от първите десетилетия на миналия век, т.е. те не са непозната тема, но в нашата съвременност се наблюдава значима динамика в системата на феминалните названия, която настоятелно изисква научно разглеждане, което да отговори на нуждите и на комуникацията, и на нормирането, и на лексикографската практика. Именно за посочените три области откривам актуалността на дисертационния труд в научно и в научно-приложно отношение.

Текстът на дисертацията „Новите феминални названия в българския език“ е разгърнат на 190 страници, от които 143 страници обхваща основният текст, 27 страници са приложение с емпиричната база данни от лексикални и семантични неологизми названия на лица жени, казионализми в областта на женскородовите имена и неологични словосъчетания с феминална лексема (около 1200 единици). Списъкът с цитираната в труда научна литература наброява 242 източника. Анализите на докторантката са поделени в уводна част, наречена „Въведение“, шест основни глави и обобщение на изводите, оформено като „Заклучение“.

2. Познания върху състоянието на проблема в научната литература.

Рецензираният труд се вписва успешно в активните изследвания на лексиколозите и лексикографите от ИБЕ на БАН в областта на неологията, тъй като представлява първият у нас самостоятелен труд, посветен изцяло на новите названия на лица жени. Въпреки че се проучва един вид лексикални и семантични неологизми, авторката е показала много добро познаване не само на научните изследвания в конкретната област, към която принадлежи обектът на дисертационния труд, но и на общитеоретични въпроси на лексикологията, словообразуването, морфологията и лексикографията. Зрелостта на разсъжденията и анализите проличава и в начина, по който мненията на множеството цитирани изследователи се представят в собствения текст на дисертантката – чрез съпоставяне, критичен анализ и заемане на собствена позиция. Прави впечатление не само и не толкова броят цитирани трудове, а отчетливо

изразеното и аргументирано защитеното мнение на авторката във всички случаи, в които са налични разнопосочни гледни точки и тълкувания.

Под линия дисертационният труд предлага множество допълнителни мнения, тълкувания, аргументи и факти, някои от които могат да бъдат част от основния текст, а ако бъдат изчислени като общ обем, те оформят почти още една глава.

3. Избраната методика на изследване и поставените цели и задачи на дисертационния труд.

Избраната методика на изследването е обвързана със спецификата на обекта – новите имена, назоваващи лица жени, появили се през последните 25 години. Хронологичната рамка е необходимо ограничение, съответстващо на съществените промени в цялостното развитие на обществото ни. Тяхното влияние върху езика не е изведено обаче като единствената причина за бързото нарастване на нефеминативите. В. Сумрова обвързва екстралингвистичните причини с вътрешноезикови фактори, а именно наличието на развита система от словообразователни средства, която отговоря на комуникативни нужди за номинация на лица жени – нужди, зависими от когнитивни фактори, която определят необходимостта от кодиране на полово-родовата диференциация в „българското езиково мислене“ (с. 7 – 8).

Един от базисните въпроси, които възникват във връзка с обекта на изследването, е какъв е критерият за разграничаване на неофеминативите от утвърдената лексика и от оказионализмите. Авторката е приела в теоретичен и приложен аспект критериите, които смятам за наложили се в разработките на Секцията по лексикология и лексикография на ИБЕ (с. 9 – 12). Намирам това решение за основателно, тъй дава възможност в следващи неологични речници (а и научни изследвания) новите феминални названия да бъдат отразени по-пълно. В труда са посочени и затрудненията при вземането на решение за статуса на новопоявили се названия на лица жени, а това е съществено, тъй като някои конкретни примери могат да се окажат спорни, напр. неофеминатив ли е *маестра* или заемка (итал. – *maestra*), затворена в конкретна професионална общност, какъв е начинът на навлизане на *стриптизета* (дали не е през сръбски, като думата е разпространена и в Македония), оказионализъм ли е *мъжемелачка* (при запитване в Google има 8 810 отговора само на български език), не са ли оказионализми *оскаристка* и *бодиарт творкия*, неофеминативи ли са *мазохистка*, *симпатизантка*, *афроамериканка* (с. 61), съществува ли *боецеса* като синоним на неофеминатива *бойкия* (с. 121) и др.

Смятам за напълно уместно, а и отговарящо на целта да се даде цялостен поглед върху обекта на изследването, решението на дисертантката да представи не само анализи на неофеминативите като езикови единици (словообразуване, начин на възникване, семантика, граматични особености, класификация по различни признаци и пр.), но и да разгледа техни прагматични и стилистични особености като единици на равнище на комуникацията. Казвам това, имайки предвид нееднократното настояване на авторката, че неологичните и оказионалните феминативи се появяват и се утвърждават (или изчезват) поради нуждите на общуването, поради своята функционалност.

Методиката на проучването отговаря и на конкретната научна сфера, към която принадлежи трудът – авторката е предпочела, както тя се изразява, традиционния „метод на лингвистично описание, базирано върху наблюдението и анализа“ (с. 16). Той е подходящ, защото съответства на задачите, които си поставя В. Сумрова – описание на новите думи, назоваващи лица жени, според словообразуването или начина им на възникване, според семантиката им, според парадигматичните, синтагматичните, граматичните и стилистичните им особености. Основната цел,

посочена от авторката, да се представят неофеминативите „с оглед на характеристиките им и на мястото им в езика ни“ (с. 13), обяснява и съчетаването на няколко подхода при изследването на обекта: структурно-семантичен, функционално-прагматичен, социолингвистичен, социокултурен и проспективен. Според моето виждане тези подходи са действително застъпени в отделните глави на дисертационния труд: Първа глава се концентрира върху номинационните похвати, като отделни нейни части са посветени на словообразуването, вторичната номинация и заемането; Втора глава включва класификационни схеми, базирани на словообразователни, семантични, стилистични, хронологически и нормативистки критерии; Трета глава съчетава чисто лингвистични, социокултурни, социолингвистични и нормативни аспекти на маскулинизацията на съществителните имена, даващи основание на авторката и за прогнозиране на бъдещата съдба на феминалните названия. Присъединяването на лингвокултурологичния и лексикографския аспект (Пета глава и Шеста глава) ми дават основание да се присъединя към твърдението, че подобен труд, посветен на новите названия на лица жени, нашата лингвистика не познава.

В дисертацията е използван и анкетният метод (макар че не е акцентирано върху него в уводната част), чието приложение е посветено на целта да се апробират, макар и не чрез представително анкетно проучване, наблюденията на авторката върху емпиричния материал и изведените от нея заключения чрез данни за общественото мнение, езиковите нагласи, езиковия усет.

В тази част от рецензията ще посоча, че терминологичният апарат в основата на дисертационния труд е еднозначно уговарян при всяка конкретна необходимост, като дисертантката в няколко случая подробно е представила съществуващите терминологични различия във връзка с нееднаквото теоретично осмисляне на понятията, назовавани със съответните термини (напр. на с. 30 и 31 във връзка с препозитивните компоненти и със словообразователните начини в случаи като *топновинарка*, *ексводеца*, *суперзлодейка*, *екозащитничка*, *артмениджърка* и т.н.).

4. Материалът, върху който се градят приносите на дисертационния труд.

Напълно основателно е решението на В. Сумрова емпиричната база данни от близо 1200 единици, върху която се основават анализите, да бъде резултат от ексцерпция не само от издадени в периода 2001 – 2010 г. речници на новите думи и от научни трудове по въпроса, но и от масмедиите (главно 1990 – 2004 г.) и интернет. Самата авторка добре познава възможностите, които дават електронните корпуси на българския език, върху които се базират и съвременните речници, както и непрекъснатата динамика на данните в интернет. В много случаи в тях (електронните корпуси и интернет) се откриват и неологични, и оказионални названия на лица жени, които изследователят не би могъл да регистрира чрез едноличните си наблюдения. Освен това тези източници, както се вижда от дисертационния труд, дават възможност да се наблюдават контекстите на употреба на неофеминативите, което е задължително условие за постигане на адекватно описание на многозначността и синонимията при неофеминативите, за разграничаването на неологичните и от оказионалните, и от утвърдилите се вече названия на лица жени, а също така са необходими за наблюденията върху стилистичната оцветеност на новите названия на жени лица. Както и самата авторка подчертава, базата данни, с които работи, не е възможно да бъде затворена група, включваща всички неофеминативи от последните 25 години. Могат да бъдат добавени единици, непредставени в труда, напр. *хайлазка*, *пазвантка*, *зевзечка*, *гьонсуратка*, *тубистка*, *петобойка* и др. от различни тематични групи, срещащи се минимум в три независими източника. Смятам, че значимостта на рецензирания дисертационен труд не е в абсолютната изчерпателност на емпиричната база данни, а в

доказаните актуални тенденции, в заключенията за продуктивните и непродуктивните словообразователни средства, в защитаването чрез емпирични данни тези за статуса на словообразователните елементи, в опита чрез съвременното състояние да се направят прогнози за бъдещето, в изяснената значимост на неофеминативите за декодиране на черти от променения образ на съвременните български жени.

5. Научни или научно-приложни приноси на дисертационния труд.

В Първа глава, посветена на начините на създаване или проникване в съвременния български език на нови названия на лица жени, чрез доказателствената сила на емпиричния материал и неговия лингвистичен анализ, авторката извежда суфиксацията като основен начин за образуване на неофеминативи. В. Сумрова приема, че случаи като *съекипничка*, *съпрезидентка*, *ководеща*, *пронатовка* и под. не са получени чрез прибавяне на представка или на префиксално-суфиксален комплекс, а са резултат от суфиксация на префигирано мъжкородово име. Именно това решение е основанието префиксацията да бъде изключена като начин на словообразуване на неофеминативите днес.

Основателно като най-продуктивен представител на доминиращия суфиксален начин при неофеминативите се посочва наставката *-к-*. Според авторката наставката *-ш-* (напр. в *митничарша*, *селекционерша*) има променен статус – вече е станала част от българския словообразователен материал, което е интересна според мене тенденция най-вероятно предимно в писмената практика (още по-интересен е въпросът какво е нейното разпространение в устната комуникация, която не е обект на дисертацията). Като новост в тази глава бих посочила и наблюденията върху по-високата продуктивност при неофеминативите на наставката *-кин(я)* в съпоставка с *-ин(я)*, макар че първата се дефинира като по-непродуктивен вариант на втората в съвременните граматика. В теоретичен, а и в приложен аспект би трябвало да се изтъкне още едно важно заключение на В. Сумрова – неологичните названия на лица жени доказват, че при феминалните названия, разглеждани като производни единици, не може да се прави обобщението, че те винаги са словообразователно мотивирани от съответните мъжкородови названия. В дисертационния труд се съдържат достатъчно емпирични доказателства за този извод.

Актуални от теоретична гледна точка са проблемите за статуса на словообразователни елементи като *екс-*, *супер-*, *еко-*, *нарко-*, *анти-* и мн. др., представени в част 1.2. на Първа глава. Подобни елементи са обект на обсъждане в съвременната морфемика не само у нас. След съпоставка на мненията и анализ на явлението, вкл. и в семантичен план, дисертантката е мотивирала своята подкрепа на становището, че тези елементи в структурата на неофеминативите в българския език функционират като префиксоиди, а словообразователният процес в тези случаи е разновидност на композицията, а не на префиксацията (с. 34). А това утвърждава още един път наблюдението, че при неологичните феминални названия префиксацията не се наблюдава. Важно според мене е, че дисертантката не е останала само на ниво описание, а е потърсила развия чрез проследяването превръщането на афиксоидите в самостоятелни лексеми.

Както посочих по-горе при общото описание на емпиричната база данни, дисертантката е обърнала внимание и на двукомпонентните субстантивни номинати (това е предпочетеното в труда терминологично словосъчетание), представящи неславянски модел, предизвикал нееднакви тълкувания. Дисертантката привежда аргументи и от семантична, и от формоизменителна гледна точка, вкл. опирайки се и на чужди изследвания, за да обоснове мнението си, че случаи като *екшън героиня*, *блус дама*, *латино маниачка* и *офис мениджърка* са апозитивни синтактични конструкции.

Въпреки негативните оценки на наши езиковеди, този модел, неотговарящ на същността на езика ни като флективен, става все по-активен, а има и интернационален обхват. Интересен е въпросът, повдигнат от В. Сумрова, дали причините за това са само екстралингвистични (влиянieto на английския език). Търсейки вътрешноезикови причини, авторката се насочва към „засилващите се аналитични тенденции в модерния български език“ (Аврамова 1998). Струва ми се, че би трябвало да се направи уточнението, че обсъжданият активен модел е съпоставим (но не и еднакъв) в нашия език с друг тип резултати от развоя на флективните езици към аналитизъм, каквито са случаите на деморфологизация (напр. като загубата на падежите). В случая мисля, че става дума обаче за аморфологизъм, който навлиза в българския чрез чужд модел. Друг е въпросът, че в езика, от който идва – английския, моделът е резултат от деморфологизация като конкретна реализация на развоя към аналитизъм.

Друг немаловажен въпрос, макар и засегнат в цитирано от В. Сумрова мнение на с. 42 (Вачкова 1999б и Вачкова, Вачков 1998), е свързан също с търсенето на вътрешните причини за проникването на този чужд модел. Дискусионно е цитираното виждане, че минималната флективност на българското име не поставя препятствия пред проникването на чужди думи. Ако в плана на израза се разгледат синтагматичните позиции, в които се изразява граматическа информация при името, ще стане ясно, че в съпоставка със старобългарския днес има повече позиции: на окончанието (изразяващо род и число) и на определителния член (който реално е двуморфемеен с изключение на м.р. ед.ч.), който е елемент на аглутинация. Не би било коректно да се приеме, че загубата на падежите е минимизиране на флективността. Дори и при появата на елемент на аглутинация (каквто е определителният член) и загубата на падежа като морфологична категория българското име остава „вярно“ на граматическата доминанта на флективния тип. В езика ни липсва аморфологизъм като собствена тенденция, а той навлиза чрез чужди модели, но едва ли причината за това е сочената от цитираните автори (друг е въпросът какво е минимална, а и максимална флективност). Именно поради очертаните причини подобни конструкции са проява на асистемност, както приема В. Сумрова, следвайки мнението на Ем. Пернишка.

В цялост първата глава в дисертационния труд обхваща и изяснява спецификата на всички номинационни похвати, както продуктивни, така и непродуктивни, в рамките на неофемитативите в българския език, като повдига важни въпроси, надскачащи сферата на лексикологията или на словообразуването.

Втората глава е необходим елемент от дисертационния труд, тъй като избраните критерии за класификация на неофемитативите дават възможност да се открият различни техни особености, които не биха изпъкнали при прилагането на само на един критерий. Семантичната класификация дава основания за изводи, обвързани с лингвокултурологичния поглед, а стилистичната класификация е в полза на лексикографската практика. Виждам важни връзки между стилистичната класификация и делитбата според отклоненията от нормата. Прилагането на хронологичния критерий е дало възможност да се обсъдят тенденциите – непрекъснато нарастващото множество феминални названия, свързани с нови професии, както и превръщането на новите названия на лица жени в пълноценни елементи на лексикалната система.

В дисертационния труд е разгледан със стремеж към изчерпателност въпросът за т.нар. от В. Сумрова колебания или грешки, свързани с назоваването на жени лица (с. 97 – 101). Структурирането на тази глава дава възможност да се проследят причините за маскулинизацията, представляващи според авторката комплекс от семантични, стилистични, синтактични и социолингвистични факторите, при отчитане на определящата значимост на типа референция, а и силата на традицията. Бих добавила от гледна точка на теорията за маркираността значимостта и на контекста – ако в

ситуацията и предходния контекст е изразена чрез други лексикални и граматически средства принадлежност към женски пол, то това създава предпоставки за снемане на родовото противопоставяне и за поява на мъжкородови форми вм. женскородови. Примери от този тип са посочени на с. 78–79 (напр. *Русенка е най-добрият студент* в САЩ. 24 ч./14/2004 – с. 78, вкл. редуване на феминални и мъжкородови съществителни – След него е царската *депутатка Маргарита Кънева*, която е *депутат* от столицата. ДТ/114/2003 – с. 79.).

Гледната точка на езиковеда, обвързана с нормативността, е предпоставила разглеждането на някои неуместни употреби, които могат да се използват и за целите на обучението. В Трета глава са представени вижданията на авторката за конкуренцията между женскородови и мъжнородови съществителни при самоназоваването на жените, гледните точки към маскулинизацията в интернет пространството и езиковия усет на младото поколение, фиксиран в анкетно (непредставително) проучване. Двете тенденции, очертани от дисертантката: продължаващото разминаване между речевата практика, в която маскулинизацията е живо явление, и позициите на езиковедите нормативисти (въпреки липсата на кодификационно правило), от една страна, и от друга – тенденцията за поява на все повече нови названия на лица жени, само на пръв поглед са противопоставящи се. Всъщност в тях откривам една нестабилизирана норма, чиято възможна перспектива според авторката е налагането на феминалните названия.

В. Сумрова посочва и в друг аспект колебания в нормата (от моя гледна точка по-скоро в нейното отразяване в кодификацията) – „стои отворен въпросът за формулирането на нормата кога названията на лица жени се подлагат на маскулинизация“ (с. 142). Едно възможно разширяване на интереса на авторката към обекта на изследването е съпоставката между употребите на неофеминативите в устната и в писмената комуникация. Това предложение възникна и във връзка с търсените от някои автори фонетични причини (т.е. трудност при произнасянето, напр. *хируржка*) за предпочитането на мъжкородовите названия.

Не по-малко важни във връзка с проспективния подход, избран от дисертантката, са основанията, които се издигат, в защита на виждането за налагането на женскородовите названия. Струва ми се, че не във всички случаи липсата на нарушаване на словообразователен модел (вж. с. 88–89) би било достатъчното условие за „социализацията“ на неофеминативите. Приемам виждането на В. Сумрова за водещата роля на комуникативните нужди.

Изцяло приносен характер имат Четвърта и Пета глава от дисертационния труд, тъй като представят нови аспекти на проучване на основния обект на изследването, а това са парадигматичните особености на новите феминални названия, разглеждани от гледна точка на системата (омонимия, синонимия, антонимия), граматичните им особености и значимостта им в лингвокултурологична гледна точка.

Научно-приложният аспект на дисертационния труд откривам в Шеста глава, която е и пряк принос към дейността на секцията на ИБЕ, към която принадлежи авторката. Неологичните феминални названия поставят лексикографите пред трудности, които В. Сумрова не само е идентифицирала в своя опит, не само е разгледала с множество детайли в труда си – авторката предлага решения, които са основателни (напр. за стилистичните бележки, за случаите, в които е необходима описателна дефиниция – при феминални названия без корелат в мъжки род, или пък когато е достатъчна структурна дефиниция).

Заключението в стегнат вид резюмира основните възгледи на авторката, акцентира върху съществени изводи, изказани в отделните глави.

Разгледаните тук постижения на дисертационния труд напълно кореспондират с приносите от справката, поместена в автореферата на дисертационния труд. От наблюденията ми върху предходни публикации на В. Сумрова по темата на дисертацията и от впечатленията ми от рецензирания труд мога да кажа, че приносите са лично постижение на дисертантката.

6. Публикациите по темата на дисертационния труд. Автореферат

По темата на дисертационния труд авторката е посочила две студии: едната е 70 страници в сборника „Студии по лексикология“ (АИ „Марин Дринов“, 2011) и е в основата на дисертационния труд, който обаче е значително по-богат и включва повече аспекти, вкл. актуализация на емпиричния материал, а другата студия е под печат в „Известия на Института за български език“ (2015 г.). Две от трите статии по дисертационния труд са публикувани (в сб. „Славистиката и българистиката днес: въпроси, идеи, посоки“, 2015 и в сп. „Български език“ (кн. 2, 2015 г.), а третата е под печат в сп. „Българска реч“ (кн. 3, 2015 г.).

Авторефератът е изготвен съгласно изискванията и правилно отразява основните положения и научните приноси на дисертационния труд.

7. Становище по процедурата за придобиване на образователната и научна степен „доктор“

Като имам предвид приносните постижения на дисертационния труд „Новите феминални названия в българския език“ намирам за напълно основателно присъждането на научната и образователна степен „доктор“ на Ванина Иванова Сумрова.

04.06.2015 г.

Рецензент:

Доц. д-р Красимира Алексова

